

Драгољуб Б. Ђорђевић¹
Машински факултет
Ниш
Драган Тодоровић
Филозофски факултет
Ниш

УДК 316.728:32(=214.58) Бајрамовић Ш.

29

САХРАНА ШАБАНА БАЈРАМОВИЋА И ОКО ЊЕ (Преплитање политике и религије)^{2 3}

Резиме

Сахрана Шабана Бајрамовића, цара ромске песме и једне од најпознатијих српских личности у свету, обављена 11. јуна 2008. године, представљала је сложен чин, онолико колико је био контроверзан и сâм покојник. Била је пример преплитања политике и религије. До дана укопа није се знало да ли ће покојник бити погребен на православној Новом градском гробљу или на муслиманском Циганском гробљу у Нишу. Градски оци су одлучили да то буде на православној гробљу, док је сахрањивање обављено мешањем православних и муслиманских обичаја, што је иначе честа пракса код Рома. Ни присуство београдског муфтије Мухамеда Јусуфспахића није могло то да спречи. Додатни утисак да је дошло и до мешања политике и религије оставило је присуство двојице високих политичара: тадашњег председника Републике Србије Бориса Тадића – православца, и муслимана министра Расима Љајић. Такође је додатну политизацију и полемику изазвао новински извештај са сахране, који је за НИН написао знани српски писац Зоран Ђирић.

Кључне речи: Шабан Бајрамовић, гробље, сахрана, православно-муслимански обичаји, преплитање политике и религије.

СМРТ, КОМЕМОРАЦИЈА

Шабан Бајрамовић је испустио племениту душу после дуже болести у недељу, 8. јуна 2008. године, у Нишком клиничком центру. Вест о смрти хитрином стреле пронела се чаршијом и погодила у срце сваког изворног Нишевљанина, о чему је упечатљиво известио дописник *Политике* Тома Тодоровић (2008а: 14): „Било је тек сат и по иза јучерашњег недељног поднева. Као обично у то време много је оних који седе у нишким кафићима, много шетача централним улицама,

¹ brkab@junis.ni.ac.rs

² Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

³ Рад претходно саопштен на међународном научном скуп „Религија и црква у духовним и социо-политичким променама савременог света“, одржаном на Сребрном језеру 19. и 20. маја 2017. године у организацији Центра за социолошка и антрополошка истраживања и Форума за религијска питања Института друштвених наука из Београда.

парковима, у Градској тврђави у Нишу. Ниједна вест у последње време није толиком брзином прострујала кроз Ниш и ражалостила многе његове житеље. Брзином муње многе је затекла. И исто тако брзо се преносила – од једног до другог Нишлије, од уста до уста... – Умро је Шаби... Само је то било довољно да престану жагор и галама, да се у кафићима и на терасама ресторана и кафана искључи музика. Одједном је завладала чудна тишина. И мир.“

Но тужна вест се убрзано распрострла свом Србијом, балканским земљама и светом. Нема те новине и магазина који о њој није обавестио читаоце, а многи су штампали читаве есеје из пера угледних књижевника, новинара и музичких критичара. Овде је прилика и одговарајуће место да се коначно на српском целовито појаве два *in memoriam*-а која су објављена у угледним листовима Уједињеног Краљевства, у *Индипенденту* и *Гардијану*. Читуље су написали Џон Ласк (Lusk) и Г. Картрајт (Cartwright), врсни журналисти, познаваоци ромског начина живота и музике.

Ц. Ласк:

„ШАБАН БАЈРАМОВИЋ: ‘ЦИГАНСКИ КРАЉ’ СРБИЈЕ

Српски певач Шабан Бајрамовић, познат као ‘краљ ромске музике’, био је најпознатији ромски певач своје генерације, а у поодмаклим годинама на светској музичкој сцени постао је звезда ‘балканског блуза’. Током каријере која је трајала више од четири десетлећа, у којој је написао око 700 песама и објавио више од 20 албума, био је обојаван широм Балкана због својих тужних песама и плачнога, хрпавог гласа.

Бајрамовић је био изузетно популаран у Титовој Југославији и међу југославенским иселјеницима у свету, али су ратови на Балкану током деведесетих срушили његову популарност, да би касније уследио повратак с албумом ‘Циганска легенда’ (2001), који га је у позним годинама поновно лансирао на светску музичку сцену као звезду ‘балканског блуза’. ‘Шабан је живио по својим правилима’, каже писац Гарт Картрајт, који је направио интервју с Бајрамовићем за своју књигу ‘Причези међу обичним људима’ (2005). ‘Неповерљив према људима из света шоубизниса, који су га без сумње много пута преварили, живео је окружен легендом, познат по хировитом односу према уговореним обавезама, јер је често знао занемарити наступе и турнеје да би певао на месечини на циганским свадбама ако би му био понуђен одговарајући новчани износ.’

Због таквога необузданог и непоузданог понашања био је чак и забрањен на југославенској телевизији, што га је вероватно спречило да постане познатији изван простора Балкана у каснијим годинама живота. Шабан Бајрамовић је живео по својим правилима И поред тога се појавио у Лондону на свом једином наступу у Великој Британији, у мају 2006, остављајући утисак циганског жигола у белом оделу и с наочарима за сунце, које су му скривале лице пуно ожиљака и трагова проживљеног живота.

Други светски рат прекинуо детињство Шабана Бајрамовића, који је, након што је остао сироче, завршио само четири разреда школе, сналазећи се за живот на улици и певајући на ромским фестивалима. Бесан због тога што не зна да пише, што га је спречило да напише

писмо девојци, као 18-годишњак је побегао из војске, зарадивши казну затвора у трајању од пет и по година. Једну годину је провео на злогласном Голем отоку, где је научио да чита и пише, стечући истовремено прва искуства са затворским бендом, што је касније звао својом ‘школом живота’.

По изласку из затвора, Бајрамовић је почео да пева по нишким кафанама и свадбама, а своју прву оригиналну песму ‘Пелно ме сам’ (‘Затворен сам’) снимио је 1964. Брзо је постао ромски идол као фронтмен групе Црна мамба, стекавши репутацију окорелог пијанца, коцкара и човека који ужива у животу, познатог по златним зубима и бројним слупаним аутомобилима.

Бајрамовић је био на врхунцу успеха седамдесетих година, али су га до почетка деведесетих потиснули ‘турбофолк’ и пиратство. Популарност је сасвим изгубио током ратова вођених на Балкану, али му је Драги Шестић, босански продуцент који живи и ради у Амстердаму, успео коначно ући у траг и наговорити га да се врати у студио и сними ‘Циганску легенду’ с извршним неофолк бендом Мостар севдах реунион.

Успех тог албума је резултирао објављивањем поновљених издања као што су ‘Цигански краљ Србије’ (2002), ‘Цигански краљ и пијанец’ (2004) и ‘Херделези: 18 оригиналних песама 1969–1984’ (2007). Бајрамовић је 2004. године имао турнеју по САД-у, а појавио се као гост на албуму своје колегице из Србије Љиљане Батлер ‘Legends of Life’ (2005) и на албуму ‘Queens and Kings’ (2007) румунског циганског дувачког оркестра ‘Фанфаре чокарлија’.

Бајрамовић се појавио у неколико филмова и снимио песму за филм Емира Кустурице ‘Црна мачка, бели мачор’ (1997). Српски редатељ Милош Стојановић о њему је снимио документарни филм ‘Шабан’ у којем је детаљно представљен рад на његову другом албуму који је снимио у Шестићевој продукцији, такође под називом ‘Шабан’ (Lusk, 2008).⁴

Г. Картрајт:

„ШАБАН БАЈРАМОВИЋ

ЛЕГЕНДАРНИ СРПСКИ ПЕВАЧ ПОЗНАТ КАО ‘КРАЉ ЦИГАНА’

Певач Шабан Бајрамовић, који је умро од инфаркта у 72. години живота у свом дому у Нишу, у Србији, био је познат широм Балкана као ‘краљ Цигана’. Он је вероватно најутицајнији музичар из овог региона после Другог светског рата, а његова уметност је могла да парира једино његовом коцкању, тучама, лумповању и одбијању да се повинује било којим правилима. Све то је увећавало његову легенду.

Рођен у јужној Србији, Шабаново детињство је прекинуто ратом у којем су трупе нациста и хрватских фашиста, усташа, масакрирале много југословенских Цигана, а Шабанова прва сећања су бежање и скривање. Смрт његових родитеља га је натерала да се сам сналази за живот.

Регрутован у послератну југословенску војску, неписмени осамнаестогодишњак је дезертирао како би нашао своју девојку и осуђен је на пет година. Провео је годину дана на Голем отоку, затвору на Јадрану. Касније је причао да је у затвору научио да чита и пише.

⁴ Анонимни интернетски превод с енглеског дотерао и прилагодио Д. Б. Ђорђевић.

Пошто је ослобођен, певао је на свадбама и у кафанама у околини Ниша, а 1964. је објавио свој први снимак, *Пелно ме сам* (Затворен сам). Протагониста песме моли своју мајку да га ослободи из затвора да би видео своју ћерку која се удаје. Његова имагинација и лиричност су га одмах потврдили као предводника нове ромске песме. Током 1960-их и 1970-их Шабанов статус међу балканским Ромима могао је да се упореди са статусом Џејмса Брауна међу Афро-Американцима: музичар који даје глас својој заједници. Певао је на ромском: 'Еј, још једно пребијање од полиције', и ништа није преносило циганско искуство као његов изванредан глас. Инкорпорирао је различите утицаје, укључујући цез и маријаче, у своју музику и освојио је популарност широм Југославије, а и шире, певајући за председника Тита и индијску премијерку Индиру Ганди.

Признање није успело да припитоми Шабана; популарна прича каже да он долази у нишку малу (цигански гето) новим мерцедесом и седа на партију покера. Следећег јутра одлази изгубивши ауто, накит и одело. Шабан је био забрањен на југословенској телевизији 1980-их јер није долазио у заказане термине. Ипак, његов таленат никада није умањен и 1987. глумио је у запаженом југословенском филму *Анђео чувар* и певао је главну тему. Композитор Горан Бреговић је користио Шабанове нумере за филмове редитеља Емира Кустурице који су награђивани наградама у Кану, *Дом за вешање* (1988) и *Подземље* (1995), а он је певао песму за Кустуричин филм *Црна мачка, бели мачор* (1997). Глумио је, такође, у македонском филму *Циганска магија* (1997).

Током грађанског рата Шабан је нестало; постојале су гласине да је умро у сиромаштву, али био је у Нишу, где је чувао голубове, објављивао самосталне снимке и избегавао Милошевићев режим. Босански продуцент, Драги Шестић га је пронашао 2000. године и убедио га да снимим албум *Циганска легенда*, који је објављен за холандску компанију *World Connection*; албум је добио међународно признање. Године 2001. интервјуисао сам га у Амстердаму. Турнеја која је пратила албум је отказана пошто је Шабан почео да пропушта концерте; више је волео да пева у југословенским ресторанима у Немачкој за бакшиш, него у концертним дворанама.

Године 2003. отпутовао сам у Ниш да бих га поново интервјуисао за своју књигу *Принчеви међу људима: Путовања са циганским музичарима*. Док је у Амстердаму био неспокојан, код куће је радо причао, хвалећи се да је објавио 20 албума и написао 760 песама и тврдећи да је имао савршен слух још као дете. 'Живот ме је инспирисао да пишем песме', објаснио је Шабан: 'Моја инспирација је живот јер ја сам велики потрошач живота!' Док је Шабаново лице носило ожиљак од ножа из његових несташних дана, одисао је топлотом природом.

Шабанова популарност је преживела распад Југославије и уживао је у општебалканском хиту из 2005. године као гостујући певач са хрватским бендом *Cubismo*. Српски документарни филм, *Шабан*, прати његове последње године. Саундтрек, поново у продукцији Драгија Шестића, недавно је објављен у Британији. Његов једини наступ у Британији, маја 2006. у лондонском клубу *Mean Fiddler*, омогућио је немачком продуценту Хенрију Ернсту да снимим Шабана као део његовог пројекта 'Циганске краљице и краљеви'. Никада нећу да заборавим како га гледам док седи на кревету у својој малој лондонској хотелској соби, окружен димом цигарете, кашљући, али певајући прелепо.

За собом је оставио своју жену Милицу, четири ћерке и много унучића. Шабан Бајрамовић, кантаутор, рођен је 16. априла 1936, а умро 8. јуна 2008. године“ (Cartwright, 2008).⁵

Нишличићи који су желели да се упишу у књигу жалости могли су то да ураде у уторак, 10. јуна, од 10 сати у холу Народног позоришта. (Ми смо се сутрадан уписали у књигу жалости на Новом градском гробљу, на уласку у капелу – сл. 1)

Комеморативни скуп одржао се у среду, 11. јуна, у 10 часова у холу Градске куће у Улици 7. јула. Комеморацију и Шабанову сахрану је организовала родна му варош. Скоро до погребника нико са сигурношћу није могао да саопшти на којем гробљу ће бити покопан – тзв. Циганском или Новом градском гробљу – и по којем вероисповедном закону, да ли по муслиманским или православним обичајима. Зато месне новине погрешно обавештавају суграђане: „Шабан Бајрамовић ће истог дана (после комеморације – примедба писаца) у 14 сати бити сахрањен на Ромском гробљу. Сахрани ће присуствовати и београдски муфтија“ (Митровић, 2008: 8).

На комеморацији, којој су присуствовали Шабијева жена Милица и ужа породица, пријатељи и музиканти, културњаци, аутор монографије и чланови нишког руководства, од великана се опростио градоначелник Смиљко Костић (сл. 2 и 3).

Успешном директору негдашњег ДИН-а „Фабрике дувана“, сада погону Philip Morris International-а (PMI), који се баш није снашао у улози нишког градског кмета и у страначким водама – одслужио је „своје“ у апсани – има се шта спочитати због политичког ангажмана, али га се и похвалити због заузимања око испраћаја Бајрамовића на вечни починак. Ево његовог слова: „Много пута до сада окупљали смо се око Шабана због његове музике, његове енергије, њега самог. Данас смо поново ту због њега да му још једном одамо дужну почаст као музичару, композитору, пријатељу и драгом суграђанину. Више од четири деценије својом музиком у људима је будио јединствене емоције. Песме о животу, љубави и проблемима са којима се срећу његови сународници обишле су цео свет. Са истим ентузијазмом певао је обичним људима, али и великанима попут Индире Ганди, Нехруа, Тита и многих других. Дивиле су му се и поштовале га колеге музичари, налазећи у његовој музици инспирацију за своја дела. У животу супруг, отац, деда, на сцени краљ ромске музике, остаће упамћен и као глумац, шаљивчија, драг саговорник и комшија. За њим остаје његова музика коју ће слушати многе генерације, уверен сам, са једнаким дивљењем као што смо чинили ми који смо имали ту привилегију да будемо његови савременици и суграђани. Ниш ће памтити Шабана онако како је он желео – по његовој песми“ (Ј. С., 2008: 8).

⁵ Предео с енглеског Иван Динић.

ОБИЧАЈИ ОКО УКОПА И ГРОБЉЕ

Да појаснимо извесне недоумице око Бајрамовићеве сахране! Није се знало до крајњег часка где ће бити Цар погребен и под којим адетима: хришћанским или муслиманским. Шале о томе није оставио писани аманет, сем, колико се чуло, да је усмено обавезао фамилију да га укопају у толико вољеном белом оделу и белим ципелама, и да сандук буде заклопљен, што је она испоштовала. И једно и друго није у складу са каноном сунитског ислама, који скоро да стопостотно превагњује у српском простору.⁶ И да не беше „кратке“ муфтијине ценазе, Шаца би био сахрањен, ако је то од икаквог значаја, по православном обреду без опела: обучено тело покојника, начин излагања леса у капели, паљење и врста свећа, цвеће и венци, изражавање саучешћа поред одра, музичка пратња, растанак уз бацање грудве земље после спуштања сандука у раку, присуство жена и девојака дотераних како дотераних...

Тако се догоди да је спровод хришћанско-православно-исламско-сунитски, па нам Цар, као свагда до смрти, још једном демонстрира шта је то интеркултурализам на делу. Његови саплеменици, написасмо отоич (Ђорђевић, 2010: 284), јесу транскултурална и интеркултурална група: „Роми су диван народ и могу нама – народима и националним мањинама у државама расточене Југославије и читавог Балкана – *служити као узор практичног живљења интеркултуралних поставки...* може се казати да су Роми пример етничке групе спремне на културно даривање, на размену, примање и давање. А шта је друго интеркултурализам, ако не размена? Наравно да у Рома такво понашање није било, нити сада јесте, рационално артикулисано и стратешки осмишљено, већ је плод вишевековног живота у окружењу већинских етницитета и култура. Можда је и резултат борбе за голи живот.“

Шабан није претерано марио за веру, нити се вероисповедно декларисао. Неуки људи – таквих је већина у стварима религије – убеђивали би нас на основу његовог имена и презимена да је он припадник ислама, па још активан. Јесте муслиман по конфесионалном пореклу, религији очева и дедова, али је од ислама – као код већине Рома Нишевљана – остало само бледо сећање. Преобраћање, никако наметнуто, већ резултат прилагођавања на преовладавајућу религиозну панораму, наступило је од Титовог вакта, траје до данашњице и своди се на постепено усвајање православног културног обрасца: од давања деци хришћанских имена, преко празновања великих православних празника, до облика укопавања. Разумљиво да се у том процесу преобликовања задржавају извесни муслимански моменти.⁷ Нишки Роми

⁶ Двоструко занимљиво: елементе супротстављеног крака – шиитског ислама – налазимо у појединим дервишким редовима, које практикују у текијама, чији су најбројнији чланови Роми, поглавито избегли са Косова и Метохије. – Открили смо и проучили неколико ромских текија, тариката и шејхова у нишким насељима, у Београд мали и на Сточном тргу (Ђорђевић and Todorović, 2009).

⁷ Изврстан пример динамике преображаја и прожимања исламског и хришћанског дали смо у студији о нишкој Зајде Баџи, активном ромском култном месту (Ђорђевић

нису по томе толики изузетак, јер је појава мешања хришћанства и ислама, звана *љараманство*, код ромског национа раширена без обзира где и како обитавао, премда би је требало преиспитати у складу с новијим сазнањима о важности *комбинативне религије* и религијске комбинативности.

Дабоме да се двоумило на којем гробљу да буде Царева вечна кућа: на тзв. Циганском или Новом градском? Насупрот ставу Зорана Тирића (2008: 36), по којем би изабрао првоспоменуто – „То јесте право место за аутентичну *калаштуру* каква је Шабан био до последњих даха. Што ће рећи, поменуто гробље, затурено негде између Војног аеродрома и лумпенпролетерског насеља ‘Шљака’, у потпуности личи на *Циганско гробље* Живојина Павловића“⁸ – чврсто држим до тога да је исправније и боље да се Шалетова хумка налази на Градском гробљу. Манимо то што га Магични беспотребно ружи изразом „она ђубретарска ледина“, а Миодраг му Живадиновић с правом спочитава⁹ и истакнимо да је оно уређено по свим савременим стандардима, на доступном је крају града и, спрам Цареве популарности, омогућава масовну посету, туристички обилазак и претварање Шабиневог гроба у култно место које би се ходочастило.¹⁰ Од тога не би било ништа на Циганском гробљу.

Питање смрти, начина сахрањивања (погребних обичаја), култа гроба и типова гробаља у Рома није узгредно, јер је смрт, између осталог, „и особен друштвени чин, у којем се врхуни множина групних и социјеталних појава, изистинска слика конкретне заједнице и културе, која нам открива ниску, примера ради, економских и класних, слојних и статусних, обичајних и верских, етничких и расних односа“ (Ђорђевић, 2010: 333). Према мојој типологији, искусно провереној, Роми се сахрањују:

- А) на сопственом, тзв. циганском гробљу које је физички одвојено од гробља већинског народа;
- Б) на сопственом, тзв. циганском гробљу које је физички спојено са гробљем већинског народа;
- В) на гробљу већинског народа; и
- Г) на неком другом гробљу ван места живљења.

Начелно разјашњење стања на терену следи логику по којој су из угла интеркултуралног живљења, сем погребан ван боравишта (тип Г), остали типови гробаља (А, Б и В) сасвим легитимни и пожељни.

и Тодоровић, 2017).

8 Грешка у лоцирању. Гробље се налази између Војног аеродрома и тзв. Старе ложионице.

9 „Нисам за било који вид цензуре, али минимум пристojности и уважавања мора постојати. ‘Ђубретарска ледина’ је Ново гробље на ком почивају сви умрли у задњих 30 и више година. Пуно виђених занатлија, лекара, учитеља, домаћина. Ту је сахрањен и мој отац као последњи у низу. За све културе и религије, гробља су света и уважавана места, осим за нашег сарадника“ (Живадиновић, 2008: 5-6).

10 Не претеривати с упоређивањем Грејсленда Елвиса Прислија (Presley), али што да не са спомеником Џима Морисона (Morrison) на париском гробљу „Пер Лашез“.

Утолико, оточ смо записали (Ђорђевић, 2010: 334), „будући оправдано цивилизацијски, конфесионално и инфраструктурално, неће се згрешити и *фаворизовањем измешаног сахрањивања*, уколико таква интеграција не завршава у потпуној асимилацији“. Погреб Ш. Бајрамовића иде у прилог наше ромолошке тезе.

САХРАНА

На испраћају се очекивао долазак Емира Кустурице и Горана Бреговића – послали телеграме – а од Шалетове музикантске феле наочни су били Бобан Марковић, Ацко Незировић и Жељко Самарџић.

Присутнима се обратио и режисер Горан Паскаљевић (сл. 4), потеклом Нишевљанин, киван због малобројности Нишлија: „Ја сам очекивао да ће овде бити 100.000 људи, можда цели Ниш, али ти си једини аутентични геније из овога града и желим ти сретан пут у легенду.“ Да би после покопа, у изјави за локалну штампу (Ј., В. 2008: 8), сасма оправдано још појачао оштрину: „Шабан је велики геније и бојим се да пошто је био човек раскалшног карактера, који обично иде уз генија, да је можда многе људе наљутио. Ниш изгледа још увек није свестан кога је изгубио, а изгубио је јединог великог аутентичног генија који одавде потекао.“

Упоређења ради, малобројни истоплеменици су испратили земне остатке и Есме Рецепове Теодосијевски, која је умрла 10. децембра 2016, осам година после Цара. О том несхватљивом непоштовању једне од највиђенијих и најхуманијих Ромкиња у свету,¹¹ драстичнијем него у Шабановом случају, извештава Драгољуб Ацковић (2016: 10) у напису „Есмине досањани снови“: „Плаше ме речи које је на њеној сахрани, онако да само ми чујемо, изустио мој пријатељ, садашњи министар у македонској влади, Неџдет Мустафа. ‘Како би их, ове наше што само лају, а кад треба да дођу као на пример овде, посекао митраљезом.’ У лицу је био блед као крпа, а потом је потамнео. Било му је криво, као и мени, што Есминој сахрани присуствује стотинак скопских Рома и тројица из Србије. Брука је била велика и Неџдет и ја смо то знали. Есме су им била пуна уста, говорио је нервозно Неђа и све се окретао мислећи да ће се још неко од Рома појавити.“

Царевој сахрани је присуствовао и говорио испред одра Касум Цана, самоуки сликар, фотограф и преводилац с ромског језика, спиритус мовенс културних збивања Рома у Хрватској. Довео је малу делегацију загребачких Рома да се опросте од Шабија, који је иначе сарађивао на Цаниним пројектима (кратко је живео: 1968-2011) (сл. 5).

Од Цара су се кратким словом опростили још Зоран Живковић, Д. Ацковић, Дерво Сејдић и Драгослав Михајловић Канаринац.

¹¹ Два пута је номинирана за Нобелову награду, 1987. као кандидат Црвеног крста Југославије, а други пут испред Светске организације Рома. Кућу, будући музеј Рома, и целокупну имовину са мужем је завештала Републици Македонији. Била је без породе, али је зато извела на пут преко четрдесеторо деце. Прочитати и „Гардијанову“ цртицу поводом смрти: <https://www.theguardian.com/music/2016/dec/11/esma-redzepovagypsy-singer-dies-73-macedonia>.

Ивана је Благојевића изостало обраћање, што је за мене и множину било недопустиво с обзиром на његов уплив у Шалетову биографију последње деценије и по.¹²

Лош утисак је поправио долазак председника државе Бориса Тадића (и министра Расима Љаића) који је саопштио буљуку новинара: „Музика и уметност Шабана Бајрамовић спаја српски и ромски народ и својим присуством желим да изразим поштовање неизбрисивом трагу који је оставио његов глас, а да изразим и поштовање према ромском народу.“

Шаби је укопан и уз цену муфтије Јусуфспахића, сина почившег муфтије београдског Хамдије, који је високо ценио Роме и верски бринуо о њима.¹³ Муфтија Мухамед је у међувремену одступио с трона и напредовао у лаичком послању поставши наш опуномоћени амбасадор у Краљевини Саудијској Арабији (сл. 6 и 7).

Ковчег се спуштао у раку уз трубачку банду Драгана Аметовића из Бојника, која је свирала „Белем, ђелем“. Неко је гласно узвикнуо: „Шабане, сретан ти пут у легенду.“ Цар је већ одавно ушао у мит пред којим се треба поклонити.¹⁴

***

Како то бива с оријашима у свакој области људског духа, да све пршти око њих и изазива неспоразуме све до – испада, тако се зби и са Ш. Бајрамовићем. Још му се тело није охладило нити малне слегла земља на хумци, кад оно, најпре, пуче брука око трошкова укопа а, затим, букну свађа између списатеља З. Ћирића и ромског првака О. Балића.

ТРОШКОВИ ПОКОПА

И месец дана од погребане нису били плаћени рачуни у износу од 500.000 динара. ЈКП „Медијана“ је интервенисало код Бајрамовићеве жене Милице и затражило намиривање дуга. Она се узбудила и ипак снашла, тј. сетила да затражи помоћ од Шалетових пријатеља. Друга-

12 Ето сувислог оправдања: „Позвали су ме да и ја говорим поред Шабановог одра, али није било смисла. Помало сам осећао кривицу што нема ни десетине оне публике са Трга и што нисам подсетио градске оце да закупе аутобусе и позову суграђане да организовано одају пошту свом великану. Мада, Шабан то можда не би ни желео. Ионако га 'велика сцена' није привлачила, па би често, уместо серије наступа у великим дворанама, бирао свирку за бакшиш у кафанама“ (Влагојевић, 2015: 23).

13 „Ја учим своје вјернике Роме да су они доселили овдје као Муслимани; они су углавном сви дошли као муслимани. Ми овдашњи Муслимани и Муслимани Босне и Херцеговине, и Босанци и Албанци, ми смо примили вјеру од Турака и Рома. Према томе, нису они лоши, они су били најбољи вјерници, по мом мишљењу. Ако су поријеклом са индијског потконтинента, треба знати да су углавном Пакистанци најчвршћи муслимани у свијету. Роми су били веома чврсти вјерни на овим просторима. Међутим, и на жалост, у једном временском периоду, они су били третирани као нижа раса, што ислам ни у ком случају не дозвољава. Нема разлике између црног и бијелог по исламском учењу“ (Живковић и др., 2001: 8).

14 „Легенда је дочекала 'Краља Рома' како му и доликује. Није препоручљиво никоме, ни пред ким клекнути и погнути главу. Ипак, када је у питању ромска музика у овом случају треба направити изузетак“ (Beganović, 2012).

ри су прикупили 200 хиљада, остатак је прихватило руководство града да пребаци свом комуналном предузећу. Уплатила супруга, власт пренела паре – али се општинским губи траг, и ето белаја. Градски чиновник Душан Арсенијевић, 4. јула, тврди да је, што се тиче града, тај проблем решен: „Није постојала могућност да новац издвојен у ове сврхе уплатимо породици, нити било ком појединцу. Зато смо средства уплатили Удружењу Рома ‘Амарамо дром’. Шта је после тога било заиста не знамо. Уплата на рачун Удружења Рома извршена је око 20. јуна...“ (Тодоровић, 2008б: 8). Међутим, негде се загубио, данима био недоступан А. Јумеровић, председник дотичног Друштва, и чаршија је брже-боље забрујала: Ето, циганска посла, увек незахвалници, и кад им се да, они би да мало штрпну, „позајме“... Кад, оно, већ сутрадан после написа у „Политици“, господин Аладин намах изникну из земље и покуша да разјасни недоумице. Новци су још код Удружења, трансакција је немогућа док нам госпођа Милица не напише замолницу да јој их дамо. Поучили су нас из комуналног предузећа да ми не можемо да купимо гроб. Донесемо одлуку по Миличином захтеву, одобримо га, трансферишемо паре и она тако постаје власник гробног места: „Пребачено нам је из буџета града 300.000 динара, а Миличи Бајрамковић ћемо одобрити за уплату 215.000 динара колико је остало на рачуну. И тиме је са наше стране све завршено и све потпуно чисто, јер смо разлику од 85.000 динара већ уплатили на рачун ‘Србијатуриста’ за обавезе према овом предузећу, такође око сахране Шабана Бајрамковића – каже Аладин Јумеровић...“ (Тодоровић, 2008в: 9). Остаде неразјашњено за шта се утроши тих 85 хиљада и плати рестораторској фирми. Да је и била даћа, и с обичајно три софре, непримерен је то издатак. Сумња остаде – чаршијлије умукосе!

НИН, МАГИЧНИ И БАЛИЋ

„Недељне информативне новине“, српски најстарији и тада сигурно најквалитетнији магазин, будући да је Шабијев укуп био у среду, а оне у четвртак излазе на киоске, биле су привилеговане да прве пласирају репортажу о том тужном догађају. НИН је ексклузивност појачао тако што је за тај одговоран посао анагажовао свог повременог колумнисту З. Ћирића, ниновца и Нишлију, Царевог обожаваоца и познаваоца. Магични је, стиснут временском оскудицом, посао обавио на себи својствен начин и у препознатљивом стилу.

Недељник, који је и раније пратио Цареву каријеру преко пера сјајних публициста, освануо је 12. јуна са снимком његове карактеристичне позе на насловници (сл. 8) и Ћириним текстом – „Сахрана циганског цара. Биће то дуго опраштање“ – на чак четири странице (36-39). У његов напис редакција је накнадно убацила у антрфиле изјаве З. Живковића и Г. Бреговића, као и сећања Љубиша Ставрића на разговоре које је водио са Шалетом. Ниновац није крив за то што, као аутор антологијских фотографија, није потписан Д. Митић Цар.

Одмах је репортажа Магичног Ћирије наишла на громогласан одјек, изазвала буру у јавности – што се често дешава после његових колумни и полемика – па су је читали и они који не прате НИН. Већ у следећем издању, оном од 19. јуна, у рубрици „Одјеци“ под заједничким насловом „Погреб као вашар таштине и друге приче“, јављају се три реакције: једна позитивна и високопарна Драгана Видаковића („Ћирић је уплео Маркесову магију и његов особени реализам. Успут нам је открио и тајну куда то све одлазе Мелкијадесови Цигани када напусте Макондо.“), друге две – Миодрага Живадиновића и Османа Балића – негативне и обе из Константиновог града. Посебно је био оштар Османов (2008а: 6) допис на Зоранове оптужбе да је избегао Царев погреб и да нишки Роми фрљаче бомбе на његову кућу („Са прилично узнемирења ја и моја породица прочитали смо текст у НИН-у о сахрани Шабана Бајрамовића, а чији је аутор Зоран Ћирић. Ту се помиње моје име као неког коме су Роми бацали бомбу на кућу и да сам побегао са сахране због... На одмор сам отишао шест дана пре смрти господина Шабана Бајрамовића. Волео сам његову музику као и сваки други грађанин. Ја нити имам кућу, станујем у згради, нити су ми икад бацили бомбу на кућу. Нисам у сукобу са било ким, да би се помињале бомбе. То је лаж коју сте објавили и због чега се моја породица уплашила, а у јавности вероватно изазвала инсинуације. Једино је истина да сам Ром, али вам то не даје за право да ми претите. Због тога ћу вас, као одговорно лице, тужити суду – Осман Балић, Ј. Ристића 14/22 [V спрат] Ниш.“)

Ствар је претила да измакне контроли, јер се Балић (2008б: 6), још познатији по славном оцу Саиту, првоборцу ромске еманципације у светским размерама, у наредном, јубиларном 3000-ом броју легитимише подужим есејем – „Соске фашизам?“ – у којем укорачује у полемику и подиже је на вишу теоријску и политичку разину. Да не би субјективним тумачењем оштетио учеснике у спору, интегрално преносим Ћирићев извештај и Османов чланак.

Зоран Ћирић

САХРАНА ЦИГАНСКОГ ЦАРА БИЋЕ ТО ДУГО ОПРАШТАЊЕ

Смрт је тешка гњаважа, али је сахрана још тежа. То је умирање на ногама, лишено било какве мистике. Само једна мељавина без анестезије. С том мишљу кренух на сахрану онемо који заиста то ни од кога није тражио. Мислим, велики Шаби нити је тражио да умре, нити да га – ако му се већ омакне да склизне у физичко ништавило – испраћају разни „друштвени фактори“. Проклето добро је знао с ким има посла и није их желео – нарочито не као бесплатну публику.

И пре него што је та пригодно-безвезна церемонија и започела, пратећи циркус се већ закотрљао. Елем, најпре је речено да ће Број Један бити сахрањен на циганском гробљу у Нишу. То јесте право место за аутентичну циганску *калаштуру* каква је Шабан био до последњег даха. Што ће рећи, поменуто гробље, затурено негде између Војног аеродрома и лумпенпролетерског насеља „Шљака“, у потпуности личи на *Циганско гробље* Живојина Павловића.

Сматрао сам да је то сасвим прикладно место за *привремени укол* мог хероја. Јер, ако већ држава није прогласила Дан жалости, нити пожелела да највећи уметник којег је „имала“ у последњих пола века почива у Алеји Великана – онда је она ђубретарска ледина прави избор за Цара који је маргину преселио у сами епицентар глобалних културолошких дешавања.

Али, тада је политикантска некрофилија почела са перверзним сексањем, те је тако одлучено да Шаби буде трајно смештен на Новом гробљу. Ваљда да би потомци садашњих нишких политичара могли једног дана да се хвалишу како су им „функционерске тате“ сахрањене на истом месту где и „балкански Цон Ли Хукер“.

И ето мене са мојом екипом где стижемо на званично одобрено место, и одмах чујем глас Радета Вучковића: „Добро дошли, драги посетиоци.“ Аха, па ово личи као увод за журку, помислим раздрагано, док заобилазим поменутог циганског поету и писца, бившег комесара СОКОЈ-а за нишки регион, који је пре извесног времена објавио своју књигу о Шабану. Нешто пре тога ме зивкао умилним гласом да напишем неки текст, предговор, поговор, али када дођосмо до *цифре*, схватио сам да је свестрани Раде изучио НВО-школе.

Успут сам морао да ескивирам и цивилно дотераног Мују Алијевића, „знаменитог“ нишког циганског композитора који одавно тврди како је најзаслужнији за откриће и успон колеге му Бајрамовића. Будући да је најавио компоновање циганске опере, а нешто му се уметнички радови отегли, пожелео сам да се не играм музиколога из познате педагошке школе „Радио Слободна Европа“.

Е, тако кружећи, угледам Бобана Марковића, како се са својим генгом чврљи око чесме. Свртели после синоћне свирке, да се поклоне док могу јер биса на овој сцени нема. Бобан иначе изгледа као мамурни Бандерас после целоноћне свађе са Мелани Грифит, током које му ова није дала... Тек су ме фино осенчени тонови натерали да одвојим поглед од Човека Са Стиллом. У хладовини поред врата од капеле кроз која се није одвијао неки већи промет, свирао је оркестар из Пирота „Прлалипе“, старији Цигојнери опуштеног држања, предвођени

хармоницом и кларинетом; остало је била жичана позадина, трилинг гитара и контрабас. Лагано су прелазили портпури старо-градских се-вдалинки, одсвираних у „laid back“ фазону. До њих, држећи се преосталог парчета хладовине, седели су чланови оркестра Драгана Аметовића из Бојника. То је већ била кабаста дувачка дружина, једнообразно обучена као конобари у виртуелним јужноморавским конобама: беле кошуље, црни прслуци и пругасте лила-кравате са мудроликим чвором. Поред разнородних, моћно шљаштећих дувачких инструмената, ту је био и обавезни бас бубањ са мини-чинелом: не толико због ритма, колико да се искористи као покретни округли билборд на којем су поред титула из Гуче и Власинског лета, исписани и бројеви телефона у обе верзије – фиксни и мобилни.

Баш сам са својим познаницима дукао како ће Шабијева смрт утицати на драматичне промене у циганском маркетингу, кад међу малобројном гомилицом присутних проструја вест да „Председник Тадић долази“. Људи бејаху збуњени, вртели су главама у неверици и мрмљали како је Председнику неко сигурно рекао „да нас нема ни хиљаду“. А будући да није познат као љубитељ „обојене музике“, веровали су да ипак има преча посла. Међутим, ускоро се појави претходница обезбеђења и по чудном комешању доле на стази дало се закључити да се нешто ипак спрема...

Чекајући Тадића, пиротански Цигани засвираше „Посмртни марш“, у чему препознах дубљу симболику, па чак и метафору. Нарочито што се на даљем крају трема врзео експремијер Живковић, разговарајући са локалним рокерима, када већ не може са гласачима или власницима винограда. Претпостављам, по резигнираним изразима лица и скисељеним фацама олињалих косијанера, да су дискутовали о томе како би групи „Смак“ неизоставно требало колективно доделити националну пензију...

Искрено, читав приказ на простору испред капеле деловао је као да су у току неуспеле демонстрације радника из Порно индустрије Србије. Општа нејебавајућа атмосфера, апатична као фригидна фрајла. О таквим женскињама је Шабан обичавао да пева. Да их напали. А нас је требало да наложи Тадић.

У међувремену, пажњу ми је привукао један очигледно одударујући лик. Мислим, видело се и са оног света да тип није одавде. И заиста, радило се о Назифу Мемедију, који је изгледао као углађени негативац из неког опскурног шпагете-вестерна. А, у ствари, чова је запуцао чак из братског нам Загреба. И то као „први Ром који је ушао у хрватски Сабор“. На визит-карти му пише да је представник једанаест мањина. Интересантни и срдачни Циганин је говорио окупљеној браћи и нама „белцима“ како је управо захваљујући Шабану постао то што јесте, и да у Хрватској Шабана буквално обожавају бројни љубитељи добре музике.

Назифу Мемедију друштво је правило још један Циганин израђених манира и фасцинатног текс-мекс изгледа – као да је изашао из филмова Роберта Родригеза или Волтера Хила. И име му је било у складу са појавом: Касум Кана, представник „Хрватског ромског форума“.

Око њих двојице се муваше ауторитативно брадати Драгољуб Ацковић, задња пошта „Национални савет Рома“, дежурни граничар који Цигане вазда покушава да преведе у „Роме“. Помно је слушао прекодринска искуства, мотрећи једним оком на радијус кретања Милана Паунковића из ривалске Ромске партије уједињења. То ме нагна да

приупитам познанике где је Осман Балић, овдашњи водећи „ромски“ трибун, којем комшије Цигани повремено баце бомбу на кућу.

Рекоше ми да је негде на мору. Осетио продемократски мањински политичар шта се дешава и на време штурнуо да не би морао да трпи подјебавања од браће чак и на *неромском гробљу!*

Наравно да најављени Брега није имао муда да се појави, као што се подражавало да ће урбаниста и неимар Кустурица послати телеграм саучешћа – али не и позив Шабановој удовици да посети његов Дрвенград и осталу туристичку некретнину. Ипак су њих двојица међу најуспешнијим узурпаторима Царевог блага, а да никада нису одиграли *праву* партију барбута са тим истим Царем.

Да, да, Шабан беше навучен на барбут, ко Тадић на публику...

Председник није пуно каснио. А није ангажовао ни блиндирану композицију из свог возног парка. По један црни „ауди“, напред и назад, а просечна црна „мечка“ у средини. Верујем да је Борис изабрао „мечку“ Шабију у почасти. Покрену се новинарска лепљива смеса ка дискретном председниковом обезбеђењу. Зачу се и куртоазни аплауз. Неки Цигани викнуше „Браво Председниче“, док су други полушапатом добацивали „Сад си се сетио, а кад му је требала пензија...“

Више пута смо се Борис и ја изближа мимоишли и разгледали онако у пролазу... Па, свака част на доласку, то је људски и мангупски гест, али Борис напросто у таквим ситуацијама не уме да хода. Он парадира! И што се више труди да изгледа *cool*, у префињено карираној тебет кошуљи кратких рукава и не претерано официјелним црним панталонама, тим више и јасније се осећа тај трули, празњикави флуид „пуњене птице“ који шири око себе. Једноставно, човек можда има добро срце и добре намере, али дефинитивно нема ни К од харизме.

Зато је *асистентница* претерано налициканог Расима Љајића опасно зрчила. Вала баш ми је нешто прострујало док је пролазила поред мене, држећи корак са председником и својим министром. Мршава плавуша је перфектно одиграла секси-уцвељеност. Одједном је дух Шабанове музике готово руком могао да се додирне, ех!

Специјални гости се упутише право у капелу, праћени испијеним Гораном Паскаљевићем и недовољно напијеним фотографима, сниматељима и осталом булументом са диктафонима у рукама.

Док су Тадић и компанија одрађивали своје, уз непристојну буку њиховог болесно радозналост окружења, угледах београдског муфтију Мухамеда Јусуфспахића. Дан раније се увелико причало да је овај верски поглавар изричито одбио да дође и врши службу, због Шабанове жеље да буде сахрањен у белом оделу и белим ципелама, и у ковчегу. Ипак се појавио, и биће да је у питању „пакет-аранжман“ који је укључивао председника Тадића.

Та помисао је још више ојачала када је, мало касније, изашао, након што је ковчег изнет и стављен на гробљанска колица. Да представа буде јеретичка до јаја, побринуо се непознати костимограф-декоратер: психоделични резедо покров са местимичним бордо преливима, мешавина миљеа хекланог крупним бодом и набуценог шаторског крила... Све ме је то подсетило на Шабанов „папагајски“ стил одевања који је практиковао у ранијим данима, у време када је потписивао „ексклузивитетне“ уговоре.

Дакле, нисам могао да не приметим како се муфтијино лепо и неговано лице напросто увоштило у болни грч пред призором ритуала који није био нимало „кошер“. Високи човек је тотално убледео због ове „ре-

миксоване ценазе“. Беше то атеистичка синтеза циганског православља и ромског ислама... Можда је то био разлог што су се Тадић и Живковић строго држали на дистанци, нападно незаинтересовани за оног другог.

Кренуше говори: најпре експремијер који, предвидљиво, није могао а да не спомене Ђинђића. А што је нас остале натерало да се у хипу запитамо које везе има генијални уметник са улупаним политичарем. Али, ајде, соске нервоза! Пригодно срицање пригодних речи продужи утањени Канаринац, па Паскаљевић који није издржао да се не запита где су Нишлије данас ако их нема на овом месту; Ацковић је такође нешто продумао тек думања ради. А онда је муфтија београдски одржао час еквilibристике, са два анђела на муслиманском небу, да би своју вешту беседу завршио на циганском и измамио аплауз присутних Цигана. Е, на крају је за микрофон стао Назиф Мемеди, и као прави загребачки ђак, читав свој говор издекламовао на циганском. Моментално је ритмика и мелодика Шабанових песама наелектрисала ваздух. Заиста је Цар био у праву што није волео да пева на српском – то је био једини могући став за иоле релевантног циганског уметника.

Када је блажени Назиф завршио свој потресни последњи поздрав Шабију, уз звуке „Белем, ђелем“ балдисала поворка је кренула за ковчегом. Дувачи из Бољевца су марширали прилично складно. Следећа на репертоару била је „Животе мој, тужан си ми био“. Некада ју је певала Уснија Реџепова. Кад се стигло до ископане раке, поново су грунули „Белем, ђелем“, овог пута са нешто више продужених „Мие“ тонова...

За то време, вукао сам се на зачељу како бих проверио са људима од високог поверења причу коју сам чуо још у недељу увече. Ганци који су делили крв са Царем само су се загонетно смешкали када сам им испричао оно што сам већ ширио градом. Елем, легенда каже да је Шаби умро у суперестрадној пози, тако што се обема рукама ухватио за свој полни уд. То се зове подвлачење црте и намиривање рачуна до последње избљуване ноте. Легенда даље каже да га „техничари смрти“ нису могли да откоче, па су га таквог, накурченог, сместили у ковчег...

Богами, биће то дуго опраштање!

(Аутор је добитник НИН-ове награде за 2001. годину)

Осман Балић

СОСКЕ ФАШИЗАМ?

(„Сахрана циганског цара“ НИН бр. 2998)

Огласио се књижевник Зоран Ћирић (лауреат НИН-ове награде и НИН-ов некадашњи колумнист) поводом смрти и сахране Шабана Бајрамовића. Ћирић је сахрану једног човека, Шабана Бајрамовића, и људе који су јој присуствовали изложио понижавању, вређању, исмевању..., а самом покојнику је ускратио пијетет.

Ово је други чланак аутора Зорана Ћирића објављен у НИН-у на тему „циганског питања“. Доследно ругање упућено ромским политичким лидерима чини циљ и поенту чланка јаснијим.

Зачуђујуће познавање односа међу Ромима, покушај дискредитације и врло софистициране претње и инсинуације подсећају на апстракт безбедносног практикума. Претња и позивање на насиље подметањем бомби чини ме забринутим за живот моје породице и за мој живот. Врло често су убиства неистомишљеника била најављена у медијима.

Јер, НИН је НИН. Његови колумнисти су неформални центри моћи. Кад НИН нешто напише, то обично тако „треба“ и да буде. Да ли Зоран Ћирић припада оној дугачкој и суморној колони талентованих књижевника који су газили маршевским кораком утирући стазе стаљинизму и фашизму, антисемитизму и антициганизму, попут Максима Горког, Кнута Хамсуна, или Езре Паунда, или, пак, Луја Фердинанда Селина и Гинтера Граса...? Зоран Ћирић има право да се сврста где год жели. Има право, наравно, да пише о чему жели и како жели. Имам право и ја да кажем: бојим се Зорана Ћирића. Роми имају барем то право да буду уплашени пред ћирићима.

Скуп пријатеља и рођака Шабана Бајрамовића и саму сахрану, НИН је прогласио скупом порнографских звезда. Тако и треба. Још 7. марта 1933. године у Немачкој је забрањена порнографија. Шта се овде толико дуго чека?

И, уместо некролога, НИН је читаоцима открио врло важну „чињеницу“ о покојном уметнику – чињеницу о томе шта Шабан држи у рукама. *НИН каже да се покојник у смртном трену држао за међуножје.* Док сам ово читао, осетио сам стид што сам човек. Попут Хане Арент, која се стидела сопствене припадности људском роду на суђењу Адолфу Ајхману у Израелу.

Објављен је историјски текст. Овај текст је НИН-ова хипотека. Биће сачуван у НИН-овој архиви и у многим другим архивима. Биће сачуван и у ромским архивима, заједно са именима аутора и уредника. За науковање опрезу, као упозорење за стрепњу. И, као, најтужније, за неповерење. НИН и новинарска етика?! НИН и новинарски кодекс?! Кад су Роми у питању, све и свашта је дозвољено! И пожељно. Они, НИН и Зоран Ћирић, *образ уз образ*, дају непоновљив опис једне сахране.

Људи и пријатељи покојног Шабана, који су дошли да одају последњу почаст, плунути су и уздуж и попреко. Сваком од присутних написана је карак-теристика. На срећу, бројеви, са штампилем НИН-овог меморандума, нису дељени.

Наводно бранећи уметника кога друштво није разумело и заслужи-ло, *аутор, узгред, тежи да себе приближи значају једног Шабана.* Несвестан да је због таквих као што је он, Шабан остао без друштвеног статуса који је заслуживао. Јер, и он је јавно, утицајно и громко ћутао о Шабану док је Шабан био жив.

Намерним инсистирањем на називу „Цигани“ аутор онечовечује Рома – човека, а цео народ сврстава у нижи расни ред. Цигани, напред! Роми, стој! Будући да аутор воли да каже „Циганин“, а не Ром, јер је потоњи израз (Ром), како се у национално свесној јавности каже, измишљотина помодних и салонских заступника људских права, хоћу да га упутим ка неколиким чињеницама. Тужно (и јадно) је да онај ко воли да пише о „Циганима“ можда не зна значење и порекло те речи. Или, да не грешим према аутору, зна, па зато тако и пише. Према рановизантијским изворима, називи који се користе за Роме као што су: цигани, tzigane, зинцали, cigány..., потичу од грчке речи – ατσίγγανοί (латински: adsincani), која се у доба Византијског царства користила да означи Роме, и од још једне грчке речи – αβίγγανοί (недодирљиви, које не треба додирнути), што је у вези с деветовековном јеретичком сектом која је била оптужена за то да се бави магијом и прорицањем будућности. А, ево и значења речи Ром. Ром значи човек, као и реч *мануш* (основа те речи је Ман, што на санскриту значи кретање духа и мишљења). Народ под именом Рома или Роман помиње се у „Махабхарати“ и у „Вишну-Пуранама“. Под овим именом других народа осим Рома нема. На Првом светском конгресу Рома

(1971, Лондон) прихваћен је назив Ром (Роми) за све припадника народа Рома у свету. Дакле, хтео не хтео, Ћирић каже: „Шабан Бајрамовић припада онима које не треба ни додирнути.“

Соске бре, фашизам НИН-у и хер оберштрумфиреру Ћиро?

Зашто ми подмећете бомбу пред кућу? Откуд „знате“ за те непостојеће претње? Што их (те претње) подмећете Циганима? Питам НИН и Ћирића: Зар је мало, бре, међуетничке мржње у Србији? Па, да се дода, тек да не буде мало. Па су на ред дошли Роми? То је јавна политика тајне службе према мањинским заједницама у Србији. Друге политике у Србији постоје али нису могуће јер их ви одмах прогласите издајничким или нападнете личност која представља ту политику.

Соске се лечите Ромима? Што тако јуначки и чојствено на нас најслабије? Зашто нас не стрелаш на две на три, па да идемо кући?

Лепа вест је да су службеници и начелник ДБ-а добили затвор. То значи да ће се, кад-тад, реформисати систем безбедности у Србији, а онда и дезинфиковати њихови медији од чиновничких пристава и пандурских доушника.

НИН је можда невин? Можда?

А бомбу, коју сте измислили и којом ми претите и желите да ме понизите пред јавношћу, ставите на лице 3000. броја НИН-а, као одличје за (заумно и неуспешно) спречавање Србије да буде оно што она јесте – пристојна земља пристојних Срба, Рома, Мађара, Бошњака, Албанаца...

Осман Балић, Ниш

Оно јесте, признати књижевник после толико времена од „спорног“ написа као да жели изглађивање односа, тј. да се оправда, што му није обичај, за који пропусти. У интервјуу за *НИН* „Нема државе, постоје само мржња и презир“, који је водио његов умировљени новинар Драган Јовановић (2016: 22-26), осврће се и на то како је дошло до тога да он прати погреб Ш. Бајрамовића: „Само се сећам и како сте ме преклињали да напишем текст о сахрани Шабана Бајрамовића. Звао си ме дан уочи сахране, тотални цајтнот, плус још свежје мамуран од ко зна ког развода, плус ми се згадило како су Шабана и мртвог мрцварили. Али, јок, ти запео ко Хилари Клинтон! При чему ја нисам био ни Бил, ни Холбрук, већ Моника Левински“ (стр. 24)! А омашки је било, једна до две материјалне грешке и неколико преврелих формулација. Може се прозвати за фалинке у чињеничној евиденцији, никако и за неконвенционално изражавање – распојасане каламбуре – јер је то одлика Ћирићевог стила који га прослави. Остаје упитност, с обзиром да је није могуће разрешити, да ли би неко други од српских публициста примереније, целовитије и квалитетније испратио Цара од Магичног Ћире? Можда једино Тирке!

ЦАРЕВ КАМЕН

У dossier Бајрамовић уносимо последњу циглицу: *почео је да се ходочасти његов гроб*. – Да, и није неко изненађење, Шабијеву „вечну кућу“ већма обилазе странци; они га и више поштују. Памети, спретности и спремности да је више, а није, град на Нишави би

од тога могао направити култно место и, помодарски речено, културни бренд од чега би сви имали користи. А у социологији религије је добро познат, будући да је опште правило, механизам „производње“ мита; потребно је да се у том процесу сложе и испреплићу настојања три учесника: *верске организације* (овде: Српске православне цркве), *локалане заједнице* (овде: Ниша) и *средстава за масовно преношење порука* (овде: месних општила). Јер, „Шабан је метафора“ (Мирјана Бобић-Мојсиловић), „много је био моћан... и, тек ће моћан бити“ (Д. Јовановић), градска је легенда – закључујемо, коју само треба преобразити у код урбане географије и понудити га свима.

На ходочашће Царевог камена упућује Владимир Ђорђевић, млади предузетник, који је отворио 2006. први хостел у Нишу (Аноним, 2010: 8). Добро послује и тврди да се од те делатности може живети. Навраћа му много странаца, који долазе с предзнањем, задовољни су храном и проводом, али не и јавашлуком са радом музеја и споменика културе. Од тога је битније да туђинце води на Шабаново гробно место (сл. 9).

***

Таман кад су Нишевљани помислили да су недолични догађаји везани за Царево име одаслани у старинарницу и да се више никада, баш никада, неће да понове, као гром из ведре неба прострујала је вест о томе да му се наново не дозвољава да мирно почива испод гробног камена. „Народне новине“ (К., Д., 2017: 8) обавештавају јавност: „Нишка полиција ухапсила је В. Н. из овог града због сумње да је са нишког Новог гробља украо месингане предмете и кандила вредне 11.000 евра. Бесрамни разбојник се дрзнуо да украде и вазе које су биле на гробљу краља ромске музике Шабана Бајрамовића“¹⁵ (сл. 10).

15 „Јужне вести“ (S., A., 2017: 1) пак тврде да је лопов присвојио две кугле са Шалетовог почивалишта. Знаковито јесте да нико не потеже одговорност Новог гробља и да ли тамо уопште има чувара!

ПРИЛОЗИ

Слика 1: У реду за уписивање у књигу жалости (Д. Тодоровић, 2008)

Слика 2: Фамилија Бајрамовић код градоначелника уочи комеморације (Д. Митић Цар, 2008)

Слика 3: Градоначелник Ниша мр Смиљко Костић говори на Шабановој комеморацији (Д. Тодоровић, 2008)

Слика 4: Горан Паскаљевић говори испред капеле (Д. Тодоровић, 2008)

Слика 5: Касум Цана говори испред капеле (Д. Тодоровић, 2008)

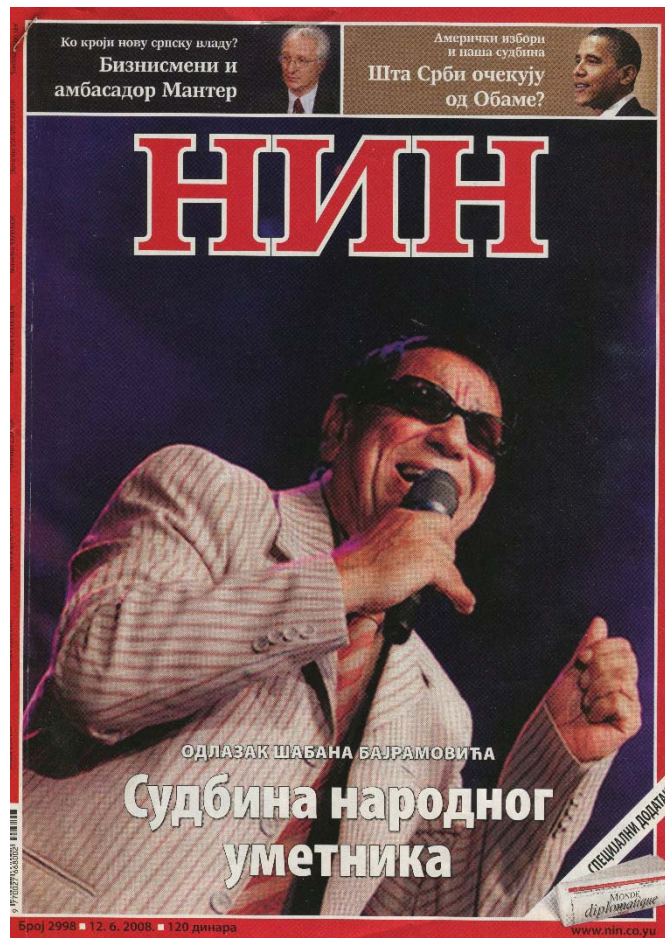

Слика 6: Муфтијина молитва над раком (Д. Тодоровић, 2008)
(у позадини председник Борис Тадић)

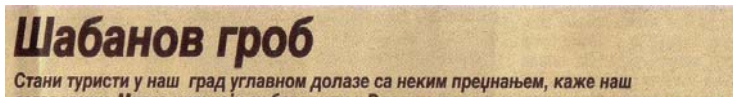

Слика 7: Председников и министаров последњи опроштај од Шабана
(Д. Митић Цар, 2008)

Слика 8: Насловна страна *НИН*-а од 12. јуна 2008 (В. Петровић, 2017)

Слика 9: Пренето из „Народних новина“ (26. јул 2010, стр.8).

Слика 10: На мети лопова: Царев гроб (М. С., март 2017)

ЛИТЕРАТУРА

- Ацковић, Д. „Есмине досањани снови“. *Политика – Култура, уметност, наука* LX, 36 (2016): 10.
- Балић, О. „Погреб као вашар таштине и друге приче“. *НИН* 19. 6. 2008 (2008а): 6.
- Балић, О. Соске фашизам. *НИН* 26. 6. 2008 (2008б): 6.
- Beganović, A. F. Zaboravljeni junaci jednog vremena: (10) Šaban Bajramović; Kralj romske muzike. *Portal Doznajemo.com*, postavljeno 16. jula 2012 (приступљено 8. јуна 2016).
- Blagojević, I. *Hod po džezu*. Beograd: Ind Media Publishing, 2015.
- Ђорђевић, Д. Б. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет, 2010.
- Ђорђевић, Д. В. и Д. Тодоровић. *Устала Јемка: Текије, тарикати и шејхови нишких Рома / Jemka has Risen: Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas*. Niš: Filozofski fakultet, 2009.
- Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. *Зајде Баџа – ромско култно место / Zajde Badža – The Place of Cult of Roma / Zajde Badda – kultno than e Romengo*. Нови Сад и Ниш: Прометеј, ЈУНИР и Машински факултет, 2017.
- Живадиновић, М. „Погреб као вашар таштине и друге приче“. *НИН* 19. 6. 2008 (2008): 4, 6.
- Живковић, Ј., Д. Тодоровић, В. Јовановић и Д. Б. Ђорђевић. *Ромске душе: кривудасти друмови до ромских душа*. Ниш: Универзитет у Нишу, 2001.
- Јовановић, Д. (). Нема државе, постоје само мржња и презир. *НИН* 20. 10. 2016 (2016): 22-26.
- Ј., С. „У легенду уз аплауз“. *Народне новине* 12. 6. 2008 (2008): 1, 8.
- Cartwright, G. „Šaban Bajramović: Larger than Life Serbian Singer known as ‘King of the Gypsies’“. *The Guardian* 15. 8. 2008 (2008): 00,01 BST.
- К., Д. „Украо гробне предмете, опљачкао и гроб Шабана Бајрамовића“. *Народне новине* 11-12. 3. 2017. (2017): 8.
- Lusk, J. „Šaban Bajramović: ‘Gypsy king’ of Serbia“. *Independent* 12. 6. 2008 (2008) (приступљено 12. 8. 2016).
- Митровић, Д. „Отишао је краљ ромске музике: Шабан Бајрамовић – човек небеског гласа“. *Народне новине* 10. 6. 2008 (2008): 8.
- С., А. „Ухваћен лоров с Новог гробља у Нишу“. *Јужне вести* 10. 3. 2017 (2017): 1.
- Тодоровић, Т. „Утихнуо ‘црни глас у белом оделу’“. *Политика* 9. 6. 2008 (2008а): 14.
- Тодоровић, Т. „Нестале паре за сахрану Шабана Бајрамовића“. *Политика* 4. 7. 2008 (2008б): 8.
- Тодоровић, Т. „‘Амаро дром’: Паре су на рачуну“. *Политика* 5. 7. 2008 (2008в): 9.
- Ђирић, З. „Сахрана циганског цара. Биће то дуго опраштање“. *НИН* 12. 6. 2008 (2008): 36-39.

**THE FUNERAL OF ŠABAN BAJRAMOVIĆ AND ITS WIDER
IMPLICATIONS**
(The Interweaving of Politics and Religion)**Summary**

The funeral of Šaban Bajramović, the king of the Romani song and one of the most recognizable Serbian personalities in the world, conducted on 11 June 2008, represented a complex act, as controversial as the deceased himself. It was an example of the interweaving of politics and religion. Up until the date of the burial, it was not known whether the deceased would be buried at the Orthodox New City Cemetery or at the Muslim Gypsy Cemetery in Niš. The city fathers decided that the funeral would take place at the Orthodox cemetery, while the burial itself was conducted by mixing Orthodox and Muslim customs, which is a practice often followed by the Roma. Even the presence of the Belgrade mufti Muhamed Jusufspahić could not prevent this. The impression that the event presented a mixture of politics and religion was further reinforced by the attendance of two politicians of the highest rank: the then president of the Republic of Serbia Boris Tadić – an Orthodox Christian, and the Muslim minister Rasim Ljajić. Even greater politicization and polemic was caused by a newspaper report on the funeral, penned by the renowned Serbian writer Zoran Ćirić for the NIN magazine.

Key words: cemetery, funeral, Orthodox-Muslim customs, interweaving of politics and religion.